

دو فصلنامه علمی تاریخ نگری و تاریخ نگاری دانشگاه الزهراء (س)
سال سی و یکم، دوره جدید، شماره ۲۸، پیاپی ۱۱۳، پاییز و زمستان ۱۴۰۰
مقاله علمی - پژوهشی
صفحات ۲۲۷-۲۱۱

تاریخ نگاری فرودستان از دریچه آرشیو اسناد با نگاهی به اسناد کنشگری زنان در ملی شدن نفت^۱

ربابه معتقدی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۸

چکیده

در سال های اخیر در کنار تاریخ نویسی سنتی، نگاه ها به تاریخ نویسی اجتماعی جلب شده است. امروزه بر این باور هستیم که تاریخ در انحصار و ساخته پرداخته نخبگان و سیاست ورزان نبوده و بخش بزرگی از هر رخداد تاریخی بر گرده مردم عادی حمل شده است؛ اما بنا به دلایل مختلف از جمله بی سوادگی، فقر، نداشتن اعتماد به نفس، نداشتن تجربه و سواد تاریخ نگاری و نبود امکانات کافی برای ثبت اوضاع و احوال و حتی به دلیل نگاه جنسیت زده و... به فکر مشارکت در نگارش تاریخ نیفتاده اند و از سویی دیگر نویسندگان تاریخ، روشنفکران و اهل قلم نیز کمتر دغدغه پرداختن به تاریخ زندگی روزمره و سبک زندگی ایشان را داشته اند. اینان به حاشیه رانده ها و فراموش شدگان کتاب های تاریخ هستند. برای پژوهش و نگاشتن تاریخ در این سطح، مواد و مدارکی بیش از منابع تاریخ نگاری سنتی لازم است. هدف از نگارش این مقاله، بررسی تاریخ نگاری اجتماعی فرودستان^۳ در دنیای امروز و چگونگی جبران فقر منابع مکتوب تاریخ اجتماعی با ابزارهای کمکی تاریخ نگارانه است. نمونه موردی که در این نوشتار با کاوش در منابع آرشیوی به آن توجه شده است، موضوع کنشگری زنان در سال های ملی شدن نفت است.

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/hph.2022.34420.1485

شناسه دیجیتال (DOR): 20.1001.1.20088841.1400.31.28.8.5

۲. استادیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ا. تهران، ایران: Robabe.motaghedi@gmail.com

۳. واژه «فرودستان» بر اساس توصیف آنتونیو گرامشی در شهریار جدید و یادداشت های زندان مبتنی است. گرامشی فرودستان را کسانی تعریف می کند که همزونی جایگاه آنان را ناچیز کرده و از هر نقش بامعنایی در نظام قدرت حذف شده اند (رک: اتابکی و تورج: ۱۳۹۰: ۱۰).

روش به کار رفته در این مقاله روش پژوهش توصیفی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و آرشیوی به انجام رسیده است. پژوهشگر برای اینکه تاریخ مردم عادی و به حاشیه رانده شده را بنویسد باید با منابع و مواد دست‌اول همچون منابع سرشماری، سالنامه‌ها، دفاتر بایگانی، رساله‌ها و اسناد و مدارک آرشیوی آشنا بوده و چگونگی استفاده از آن‌ها را نیز آموخته باشد؛ بنابراین پژوهشگر تاریخ فرهنگی و اجتماعی باید از ابزار دیگری جز کتاب‌ها و منابع مکتوب معمول برای نگارش تاریخ فرودستان بهره بگیرد تا به نتایج جدیدی دست یابد. این ابزار شامل مدارک آرشیوی و حتی لوازم کاربردی مردمان معمولی و فرودستان جامعه خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: تاریخ اجتماعی، فرودستان، تاریخ‌نگاری از پایین، اسناد آرشیوی، زنان.

مقدمه

تاریخ اجتماعی را می‌توان دانشی بینارشته‌ای دید که با بهره‌گیری از تئوری‌های جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی به موضوعات فراتر از تاریخ سیاسی می‌نگرد و بیشتر به تاریخ رخداده‌ها و دگرگونی‌های فرهنگی اجتماعی توجه می‌کند. بررسی تاریخ مردمان فرودست مصداق روشنی برای موضوعات تاریخ فرهنگی و اجتماعی است. موضوعات رایج تاریخ اجتماعی شامل طبقات اجتماعی، جنسیت، نژاد، گروه قومی و سن است. موضوعات دیگر که خردتر هستند و به‌طور پیوسته گسترش می‌یابند همچون خانواده، کودکی، اوقات فراغت، مصرف‌گرایی، سلامتی، بیماری، مرگ، سبک زندگی، جنایت و موضوعات بی‌شماری از این دست می‌شود. با پاسخ مورخان به تغییر الگوها و نیازهای اجتماعی، این فهرست همچنان در حال افزایش است. نگارش تاریخ مردم فرودست موضوعی نسبتاً تازه در تاریخ‌نگاری است که با تاریخ‌نگاری معمول تفاوت بسیار دارد. افزون بر آن در موضوع، شیوه نگارش، ابزارها و منابع تاریخ‌نگاری و سبک و سیاق استخراج اطلاعات از آن منابع نیز تفاوت چشمگیری با پژوهش‌های تاریخ سیاسی دارد. بر این باوریم که بار اصلی دگرگونی‌های اقتصادی و سیاسی در طول زمان بر دوش گروه‌های به حاشیه رانده شده و فرودست بوده؛ اما بنا به دلایل مختلف از جمله بی‌سوادی، فقر، اعتمادبه‌نفس نداشتن، نبود تجربه و سواد تاریخ‌نگاری و نداشتن امکانات کافی برای ثبت اوضاع و احوال و حتی به دلیل نگاه جنسیت‌زده مورخان... به فکر مشارکت در نگارش تاریخ نیفتاده و نویسندگان تاریخ، روشنفکران و اهل قلم هم‌عصر آنان نیز کمتر دغدغه پرداختن به تاریخ زندگی روزمره و سبک زندگی ایشان را داشته‌اند. اینان به حاشیه رانده‌ها و فراموش‌شدگان کتاب‌های تاریخ هستند.

این مقاله با اتکا بر تاریخ‌نگاری فرودستان ابتدا نگاهی به بحث نظری مکتب پسااستعماری

(پست کلونیال)^۱ و مطالعات فرودستان^۲ هند به‌ویژه در مباحث تاریخ‌نگارانه آن خواهد داشت و پس از آن با پرداختن به فقر منابع مکتوب تاریخ‌نگاری در این نوع از پژوهش‌های تاریخی، می‌کوشد تا بهره‌گیری از اسناد و مواد آرشیوی را به‌عنوان راهکاری مناسب برای تأمین منابع تاریخ‌نگاری فرهنگی و اجتماعی در مطالعات بینارشته‌ای و به‌ویژه تاریخ فرودستان معرفی کند. در همین راستا نمونه‌های موردی از تاریخ‌کنشگری زنان در جنبش ملی‌شدن نفت معرفی می‌شود. این موضوع تاکنون در منابع مکتوب تاریخ‌نگارانه جایی در خور نداشته و مورخان سنتی و مدرن به آن بی‌التفات بوده‌اند؛ اما با نگاهی به این نمونه‌های آرشیوی موجود می‌توان حدس زد که با گشودن پرونده‌های اسناد بازنگری عمیق و گسترده‌ای در تاریخ‌نگاری اجتماعی ایجاد خواهد شد.

امروزه برای پرداختن به تاریخ مردم عامی و طبقات فرودست، بیش از هر روش دیگری، سمت‌گیری روش‌شناسانه مورخان اجتماعی همچون «ای پی تامپسون»^۳ و «ای جی هابسبام»^۴ کاربرد یافته است. این سبک که به تاریخ‌نویسی از پایین موسوم شده است، بیشتر به فرهنگ طبقه کارگر و زنان توجه می‌کند. تامپسون تفسیری از زندگی اجتماعی کارگران در جریان صنعتی‌شدن انگلستان و هابسبام تفسیری از تغییرات اجتماعی در روستاهای انگلستان در همان دوره را با چنین رهیافتی نوشته‌اند (جی همیلتون و دیگران، ۱۳۷۸: ۱۱۶). مورخان مکتب آنال فرانسه نیز به فهم بافت و معنای زندگی روزمره در زمان‌ها و مکان‌های خاص گذشته و روندهای بلندمدت علاقه‌مندند. بهترین نمونه کارهای این مکتب آثار «مارک بلوخ»^۵ و «فرنان برودل»^۶ است، اما در کنار این مکاتب تاریخ‌نگاری، در معرفی سبک‌های تاریخ‌نگاری فرودستان باید از حوزه‌های مطالعات دیگری هم یاد کنیم.

الف. پیشینه تاریخ‌نگاری فرودستان

شاید بهتر باشد، سخن را با توضیحی مبسوط‌تر درباره مطالعات پسااستعماری ادامه دهیم که خواه‌ناخواه ما را به سمت وسوی مطالعات فرودستان رهنمون خواهد کرد. «واژه پسااستعماری / پست کلونیال نخستین بار در فرهنگ لغات آکسفورد ظاهر شد که اشاره به دوره زمانی بعد از حکومت‌های استعماری داشت و به معنای امروزینش به کار گرفته نمی‌شد، این مفهوم در آغاز بیشتر همچون یک نیروی سیاسی مخالف استعمار و البته نه چندان مهم در میان روشنفکران

-
1. Post Colonial
  2. Studies Subaltern.
  3. Thompson .P .E
  4. Hobsbawmn
  5. Marc Bloch
  6. Fernand Braudel

رواج یافت. با این حال امروز این واژه و متعلقات آن در دایره روشنفکری جهان به‌عنوان امری نقادانه رشد کرده و گسترش یافته است. (گاندی، ۱۳۸۸: ۷). تئوری پسااستعماری^۱ می‌کوشد تا فرم‌های دانشی که از راه سلطه‌گری غرب بر جهان و بر اساس تفکر اروپامدارانه تعریف شده است، دوباره بسازد. مطالعات پسااستعماری سعی بر ساختارزدایی تئوری‌های اروپا و آمریکامدارانه تاریخ‌نگاری، فلسفه، ادبیات و دیگر رشته‌های علوم انسانی دارد،^۲ اما برای رسیدن به نتیجه‌ای نو و ساختارزدایی از تاریخ‌نگاری معمول و متداول نیاز به اطلاعاتی متفاوت از آنچه تاکنون به آن‌ها استناد شده دارد.

مورخان پسااستعماری به مسائلی چون جنسیت، هویت، نژاد، نژادپرستی و قومیت توجه دارند و در پی برساخت هویتی ملی و درعین حال پسااستعماری هستند. برخی متفکران چپ‌گرای دهه ۱۹۶۰-۱۹۵۰م بر نظریه پسااستعماری تأثیرهای مهمی نهاده‌اند. در این میان فرانتس فانون^۳ (۱۹۶۱-۱۹۲۵م) به‌طور مستقیم در شکل‌یافتن این نگرش مؤثر بوده است. فانون گرایش مارکسیستی-اگزیستانسیالیستی داشت. او استعمار را نظام سرکوب نژادی و بسیار پر دسیسه‌ای می‌دانست که هم بر ذهن و هم بر جسم تأثیر می‌گذارد و هم نگرش‌ها و هم کردارها را منحرف می‌کند (ساعی، ۱۳۸۵: ۱۳۸).

پس از فانون نیز صاحب‌نظرانی چون فوکو^۴ بر این تئوری تأثیر گذاشته‌اند. طرفداران این مطالعات بر این باورند که با استفاده از دیرینه‌شناسی علوم انسانی و رابطه قدرت و دانش میشل فوکو می‌توان خوانشی تازه از تاریخ و فرهنگ کشورهای حاشیه‌ای و مستعمره داشت. در سال‌های اخیر گفتمان «پسااستعماری» بحث‌های مختلفی را در بر گرفته است. برخی این گفتمان را در قالب تئوری‌های نقد ادبی و بعضی دیگر آن را در چارچوب دیگر رشته‌های علوم انسانی همچون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم سیاسی، فلسفه و به‌ویژه تاریخ معنا می‌کنند.

کوتاه سخن اینکه این تئوری «سعی بر نظمی دوباره دادن و دوباره ساختن فرم‌های دانشی دارد که از طریق تسلط غرب بر نیم بیشتر جهان و تفکر اروپامحوری نوشته و تعریف شده‌اند. این گفتمان به مسائل بین فرهنگی در چارچوب ترکیبات نابرابر قدرتی می‌پردازد و پیوسته

---

1. Post- Colonial

۲. امید است با ملی به شمارآوردن مباحث تاریخ‌نگاری سوبالترن انگیزه‌ها و فراست لازم برای توجه به چنین امری، هم از سوی دانشگاه‌ها و هم محققان و اداراتی که با این امور سروکار دارند فراهم شود. تاریخ‌نگاری ما به‌دلیل عدم نوآوری در عرصه‌ها و روش‌ها و پای‌فشاردن به قواعد کهنه و عرصه‌های تکراری در سال‌های اخیر تا حدودی از نشاط و پویایی باز مانده است (رک: خیراندیش، ۱۳۸۲: ۳-۵).

3. Frantz Fanon

4. Michel Foucault

سعی بر ساختارزدایی تئوری‌های اروپا / آمریکامحوری تاریخ‌نگاری، فلسفه، مطالعات ادبیات و دیگر رشته‌هایی دارد که فرض بر این دارند که مدل‌های آنان توانایی کاربردی فرازمانی و فرامکانی را دارند و می‌توانند جهانی باشند.» (وطن‌آبادی، ۱۳۸۲: ۲).

یکی از رویکردهای مطالعات پسااستعماری که بیشتر مدنظر این پژوهش نیز هست، «مطالعات فرودستان»^۱ است. پژوهشگران مطالعات فرودستان اگرچه در شبه‌قاره هند آغاز به کار کردند، اخیراً در آمریکای لاتین نیز فعال شده‌اند. گروه مطالعاتی فرودستان ابتدا تحت‌تأثیر مورخان انگلیسی وابسته به مکتب مارکسیستی «تاریخ از پایین» همچون ای پی تامپسون^۲ و اریک هابسبام^۳ بودند؛ اما به تدریج از این مکتب فاصله گرفته و تحت‌تأثیر افکار میشل فوکو، ادوارد سعید و اسپیواک^۴ به پست‌مدرنیسم گرایش پیدا کردند.

هدف اصلی گروه مطالعاتی فرودستان، بررسی تأثیرات استعمار و ناسیونالیسم بر تاریخ هند بود. در این خوانش جدید از تاریخ هند، طبقات پایین اجتماع و کسانی که پیش از این مورخان از آن‌ها غفلت کرده بودند و نحوه مقاومت آن‌ها در مقابل نخبگان و استعمار به موضوع اصلی بحث تبدیل شد (معینی علمداری، ۱۳۸۵: ۹).

اصطلاح «فرودست»^۵ از حاشیه‌های تاریخ، تاریخ گروه‌های اجتماعی فرودست گرامشی گرفته شده است. گرامشی واژه فرودست را هم‌ارز مفاهیم «زیردست» و ابزاری در توصیفش از طبقه به کار برد. «انسان فرودست، انسانی است در حاشیه‌مانده و نه لزوماً تهی‌دست. انسان فرودست از اعمال قدرت در جامعه ناتوان است. با چنین تعریفی گروه‌هایی از اقلیت‌های مذهبی یا قومی و زنان نیز در بسیاری از جوامع در حاشیه قرار می‌گیرند و از جمله گروه‌های فرودستان به شمار می‌آیند.» (یانگ، ۱۳۹۰: ۴۱۰) به این ترتیب اولین مورخان مکتب تاریخ‌نگاری فرودستان در اواخر دهه ۱۹۸۰ به‌عنوان شاخه و رشته‌ای از مطالعات پست‌کلونیال در کنار نقد ادبی و مطالعات فمینیستی دست به نگارش تاریخ با نگاهی جدید زدند.

نگاه نقادانه دیگری نیز در «مطالعات پسااستعماری» مطرح است. این نگرش متعلق به متفکری به نام گایاتری اسپیواک^۶ است. او زنی فمینیست و اندیشمندی هندی است که نگاهی نقادانه به ادبیات جوامع پست‌کلونیال دارد. او به ادوارد سعید و هومی بابا انتقاد دارد؛ زیرا معتقد است که در خوانش خود از تاریخ ممالک مستعمره به زنان کم‌توجهی کرده و تاریخ را مردانه خوانده‌اند (کریمی، ۱۳۸۶: ۶۷). زیباترین و مهم‌ترین گفتار اسپیواک مقاله‌ای است تحت

-
1. Subaltern Studies
  2. E. P. Thompson
  3. Eric John Ernest Hobsbawm
  4. Gayatri Chakravorty Spivak
  5. Subaltern.
  6. Spivak, Gayatri Chakrabarty.

عنوان «آیا فرودستان می‌توانند سخن بگویند؟»^۱ به این ترتیب او با طرح یک سؤال بی‌بصیرتی محافل آکادمیک غربی را نسبت به نژاد و طبقه به چالش طلبید. پرسش او پی‌آمد مطالعات سوبالترن یا فرودستان بود.

ب. تاریخ‌نگاری فرودستان به مدد اسناد آرشیوی

فرودستان که به دلایل مختلف از جمله نداشتن سواد، نداشتن انگیزه، فقر مالی و فرهنگی، نداشتن وقت و فرصت کافی و... اغلب به بازسازی و رونمایی نقش خود در تحولات و حیات اجتماعی یا حتی رویدادهای سیاسی توجهی نشان نداده‌اند، بخش مهم اما نهان تاریخ اجتماعی هستند. آنان بر خلاف دولتمردان برای توضیح فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی یا اقتصادی خود و نه برای عبرت آیندگان، دست به قلم برده‌اند تا با تثبیت نقش خود، گامی در مسیر ثبت تاریخ تحولات سیاسی یا اجتماعی بردارند. این ناپیدایی و در سایه‌بودن ایشان به معنای بی‌اهمیتی نقش آن‌ها در جامعه روزگار خودشان نیست، بلکه ریشه در مشکلات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی دارد که در پروژه‌هایی مفصل باید به آن توجه شود. سرهان آفاکان تأکید می‌کند که تاریخ‌نگاری مطالعات فرودستان به متون تاریخی که خدمات و فعالیت‌های نخبگان و برگزیدگان یک جامعه را شرح و وصف می‌کند با دیده تردید می‌نگرد (Afacan, 2020: 10). با این نگرش به تاریخ و تاریخ‌نویسی، معادلات و ریتم تاریخی که تاکنون شاهد آن بوده‌ایم، دستخوش تغییر خواهد شد. به عبارتی دیگر باید تاریخ را دوباره نوشت و این‌بار نقش مردم فرودست نباید از قلم انداخته شود.

زیبایی تاریخ‌نگاری سوبالترن وابستگی و ملازمه تاریخ با مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم اجتماعی، روان‌شناسی اجتماعی و ادبیات فولکلور است؛ بنابراین موضوعاتی همچون جنبش‌ها و مبارزات مردم بومی، زندگی و معاش کارگران کارخانه‌ها، زندگی روزمره مردم، زندانیان و زنان همگی از جمله موضوعاتی هستند که در تاریخ‌نگاری رسمی از آن‌ها غفلت شده است و در مجموعه مباحث تاریخ فرودستان قرار می‌گیرد (Ludden, 2002:7). برای بازپرداخت این بخش‌های پنهان تاریخ و تحلیل و توصیف آن، لازم است که پژوهشگر به شیوه‌ای مبتکرانه و با نگاهی نقادانه به متون تاریخی توجه و با استفاده از تاریخ شفاهی و اسناد و مدارک آرشیوی و تحقیقات مردم‌نگاری، اطلاعات تازه‌ای درباره فرودستان کشف کند.

1. "Can Speak the Subaltern?"

«آیا فرودستان می‌توانند سخن بگویند؟» عنوان مقاله‌ای بود که بسیار از آن استقبال شد. به تازگی کتابی به همین نام نیز منتشر شده است (نک: به: گایاتری چاکراواری، ۱۳۹۷)

به سؤال پیشین باز می‌گردیم: «آیا فرودستان می‌توانند سخن بگویند؟» فرودستان نیز صاحب بخش‌هایی از تاریخ اجتماعی هستند، اما برای شنیدن سخن فرودستان باید از شیوه‌ها و ابزار خودشان سود جست. تاریخ آنان در خلال اسناد و مدارک، عریضه‌ها و شکواییه‌ها، اسناد اداری همچون گواهی‌های استعلاجی و خدمات درمانی، اسناد خانوادگی همچون پشت‌نویسی قرآن‌های خانوادگی، عکس‌های یادگاری و نامه‌های خصوصی و خاطراتی که هرگز به ثبت نرسیده، پنهان است. اکتفا به آنچه در کتاب‌های تاریخی و منابع مکتوب آمده است، چندان کمکی به این‌گونه مطالعات و جست‌وجوها نخواهد کرد. بلکه برای رسیدن به درکی شایسته از واقعیت‌های زندگی مردم فرودست لازم است خوانشی جدید از پدیده‌ها و تحولات تاریخی و فرهنگی داشته باشیم. این چشم‌انداز جدید به گذشته از نظر اهمیت با چشم‌انداز «تاریخ از پایین» برابری می‌کند. همچنان که «فعالیت بسیاری از زنان کارگر تهیدست و فقیر اعم از سیاه‌پوست و سفیدپوست را تنها می‌توان از طریق غیرمستقیم آشکار ساخت. به‌ویژه از طریق اسناد و یادداشت‌های قضایی و حقوقی موجود در محاکم قضایی و دادگاه‌ها در خصوص جرایم و مشاجراتی که در حین کار رخ می‌داد.» (برک، ۱۳۹۴: ۱۲۸)

تاریخ‌نگار اجتماعی برای اینکه در این سبک و سیاق تاریخ مردم عادی و فرودستان را بنویسد باید با منابع و مواد دست اول همچون منابع سرشماری، سالنامه‌ها، دفاتر بایگانی، رساله‌ها و اسناد و مدارک آرشیوی آشنا بوده و چگونگی استفاده از آن‌ها را نیز آموخته باشد؛ بنابراین محقق، باید از ابزار دیگری جز کتاب‌ها و منابع مکتوب معمول برای نگارش تاریخ فرودستان بهره بگیرد تا به نتایج جدیدی دست یابد. این ابزار شامل اسناد و مدارک آرشیوی و حتی لوازم استفاده‌شدهٔ مردمان معمولی و فرودستان جامعه خواهد بود.

البته پیش از اعتماد به متن هر سند باید منشأ اسناد به‌صورت انتقادی بررسی و ارزیابی شود؛ زیرا ممکن است هدف تولیدکننده سند بر محتوا و کیفیت انتقال داده‌ها تأثیر بگذارد. علاوه بر آن باید در تنظیم و ارزیابی اطلاعات، منابع و منشأهای مختلف را بررسی کرد. اسناد تولیدشده در مراکز مختلف و زمان‌های متفاوت از آنجا که با اهداف مختلف تولید شده‌اند، اطلاعات متفاوتی نیز به دست می‌دهند و از همین رو است که فقط در کنار یکدیگر می‌تواند تحلیل کامل و تصویری همه‌جانبه از موضوع به پژوهشگر بدهند. همان‌طور که بیکر می‌نویسد: «باید تاریخ و جغرافیای یک منبع مشخص و تعریف شود تا بتوان به‌صورت قانونمند از آن استفاده کرد.» (Baker, 1997: 235)

امروزه محققان بسیاری در مطالعات بینارشته‌ای از این ابزارهای مطالعاتی بهره می‌برند. اگر چه استفاده از اسناد آرشیوی سختی‌ها و پیچیدگی‌های خود را دارد، نتایج حاصل از این تلاش

ارزش کاری سخت را به‌خوبی توجیه می‌کند. زکریا بنیامین در مقالات خود پیگیر ارتباط آرشیو و منابع آرشیوی با تاریخ‌نگاری است. او می‌کوشد تا ثابت کند فصل آن فرارسیده است که با استفاده از اطلاعات موجود در آرشیو در مسیر نگارش تاریخ از بالا مداخله کنیم (Stolte, 2016: 4) و مقهور حافظه جمعی نباشیم که به نفع شکل‌دهی هویت ملت و جامعه از حفظ بسیاری خاطرات چشم‌پوشی می‌کند (Zachariah, 2019: XIII).

از جمله انجمن‌ها و پژوهشگاه‌هایی که به تاریخ اجتماعی از دریچه اسناد و مدارک آرشیوی می‌نگرند، می‌توان از انجمن تاریخ کارگری هند نام برد.^۱ این انجمن نهادی تخصصی از تاریخ‌شناسان، جامعه‌شناسان و محققان علاقه‌مند به افزایش درک تاریخی از جایگاه کارگری و کارگران است. این انجمن در سال ۱۹۹۶ پایه‌گذاری شد. امکان تعامل میان محققان از طریق جلسات، سمینارها، کنفرانس‌ها و منابع منتشرشده فراهم شده است. هدف اصلی آن حفاظت، تولید و در دسترس قرار دادن اسناد و منابع مرتبط با تاریخ و میراث طبقه کارگری هند است. این انجمن از طریق فعالیت‌هایش به احیا و انتشار تحقیقات درباره نیروی کار هندی کمک می‌کند. این کار از طریق همکاری با دانشگاه‌ها، مؤسسات پژوهشی و نهادهای مشابه و افراد مرتبط با جنبش کارگری انجام می‌شود.^۲ همچنین از پژوهشکده بین‌المللی تاریخ اجتماعی آمستردام هلند نیز به‌عنوان نمونه دیگر می‌توان یاد کرد که دارای یک آرشیو تخصصی از اسناد و مدارک با موضوع‌های تاریخ کار و کارگری، زنان، احزاب و جنبش‌های سوسیالیستی است. ابراهیم توفیق در کتاب *نامیدن تعلیق* به زیبایی درباره مسیرهای تازه تاریخ‌نگاری و تاریخ فرودستان می‌نویسد:

«چگونه امروزه مسیرهایی در تاریخ‌نگاری ایران گشوده شده‌اند که دیگر نمی‌توان آن‌ها را با زبانی نقد یا توصیف کرد که برای جامعه‌شناسی تاریخی دهه چهل شمسی کاربرد داشته‌اند. تاریخ‌نگاری امروز به طرق مختلفی از عام‌گرایی، سوژه‌محوری و غایت‌اندیشی فاصله گرفته است و مسئله تطبیق تاریخی و توضیح غیاب تاریخی دیگر محوریت سابق را در این گفتارها ندارد، اما به نظر می‌رسد که لااقل در بخش مهمی از آنچه جامعه‌شناسی تاریخی خوانده می‌شود این نگرش‌ها تأثیرگذار نبوده‌اند یا این ظرفیت‌ها به رسمیت شناخته نشده یا سودمند تصور نشده‌اند. این ظرفیت‌ها در بازی‌های متعدد تاریخ‌نگاری ایران نظیر گرایش به تاریخ فرودستان یا تاریخ اجتماعی مشارکت داشته‌اند، اما فاصله‌های تئوریک بنیادی نیز با گرایش‌های مختلف این بازی‌های نوظهور دارند. رابطه دانش جامعه‌شناختی و تاریخی در دل این بازی‌های متکثر معنایی جدید یافته است که... باید به‌صورت جدیدی توضیح داده شده و

1. (ASSOCIATION of INDIAN LABOUR HISTORIANS: AILH)

2. <https://indianlabourarchives.org/>

نیروهای آن بازشناسی شوند.» (توفیق و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۲۹-۱۳۰)

پژوهشگر تاریخ اجتماعی باید با نگاه تاریخ‌نگارانه از پایین به بالا به دگرگونی‌های جمعیت، معیشت، کار و استخدام، مسکن، بهداشت و سلامتی مردم فرودستی توجه کند که در پی نان و فرار از دغدغه قحطی و ناامنی و مرگ‌ومیر ناشی از بیماری‌ها به مناطق دیگر مهاجرت کرده‌اند. فرودستانی که با وجود دشواری‌های زندگی در سرزمین دیگری، با وجود بیماری‌های گوناگون و اختلافات مذهبی و قومی و بسیاری مشکلات دیگر، تن به یک زندگی در یک محیط نامأنوس ساخت «دیگری» داده و زندگی، شیوهٔ امرار معاش، طرز فکر و حتی آداب و سنن حاکم بر ایشان و خواسته‌ها و آرزوهایشان دستخوش تغییر شده است. آنان نه تنها حق حرف‌زدن را از دست داده‌اند، بلکه حتی دربارهٔ مسکن، شیوه و شکل زندگی شخصی خود نیز فرصت تصمیم‌گیری نداشته‌اند.

نمونهٔ موردی: بازنمایی کنش‌گری زنان در سال‌های ملی شدن نفت از خلال اسناد آرشیوی در آرشیوهای اسناد ایران نیز بسیاری از اطلاعات و مدارک دربارهٔ موضوعات مختلف تاریخ اجتماعی یافت می‌شود که حجم بسیار وسیع‌تری نسبت به اسناد تاریخ سیاسی اشغال کرده است. پرونده‌هایی از اسناد مربوط به وضعیت زنان کارگر در کارخانه‌های پارچه‌بافی اصفهان و کارگاه‌های قالی‌بافی کرمان در آرشیو اسناد سازمان بین‌المللی کار وجود دارد که دربارهٔ وضعیت بهداشت و سلامت، درآمد و ساعت کار و دیگر مسائل آنان از سال ۱۹۲۴ تا ۱۹۳۸م اطلاعات بسیار ارزشمندی در اختیار پژوهشگر می‌گذارد. این اسناد و مدارک را نمایندگان سازمان بین‌المللی کار در سال‌های پس از جنگ جهانی اول تهیه و تولید کرده‌اند و اکنون در آرشیو سازمان یادشده در ژنو نگهداری می‌شود (ILO, ۱۹۳۶: ۱۲-۴۸-۰-۱). (۲۰۵۹۵۷).

پس از انقلاب مشروطه، ملی شدن نفت بزرگ‌ترین حرکت اعتراضی بود که در تاریخ ایران با آن روبه‌رو هستیم. موجی که در سال‌های پایانی دههٔ بیست و اوایل دههٔ سی شمسی در مقابل زیاده‌خواهی و رفتار سودجویانهٔ شرکت نفت انگلیس و ایران به جریان افتاده بود. نیروهای طرف‌دار جبههٔ ملی به جلوداری دکتر مصدق و همراهی دکتر فاطمی و حسین مکی و بسیاری دیگر در کنار چهره‌های اثرگذار مذهبی مثل آیت‌الله کاشانی و شمس قنات‌آبادی و... و البته با همراهی مطبوعات و نخبگان در روند این جریان تأثیرگذار بودند، اما آنچه غیرعامدانه به فراموشی سپرده شده یا کمتر بر آن تأکید شده است، نقش مردم است.

مردم در روایت‌های مختلف مورخان از ملی شدن نفت، به حاشیه رانده شده‌اند و در این میان زنان بیش از باقی مردم مهجور مانده‌اند. دو سه منبع و مقاله‌ای هم که به نقش زنان

نیم‌نگاهی انداخته‌اند تنها روسپیان همراه با شعبان جعفری در کودتای ۲۸ مرداد (سرشار، ۱۳۸۱: ۴۲۹) و زنان عضو حزب توده را دیده‌اند (شاطری و وکیلی، ۱۳۹۵: ۶۰-۸۱). خوشبختانه آرشیوهای اسناد و مطبوعات در این شفاف‌سازی نقش ویژه دارد. با کمک اسناد می‌توان واقعه‌های تاریخی را اصلاح و راستی‌آزمایی کرد و سره و ناسره را از هم باز شناخت. بسیاری از گوشه‌های تاریخ که در کتاب‌ها نادیده گرفته شده است با کمک این مدارک بازنمایی خواهند شد.

در مدت سه سال از اعلام قانون ملی شدن نفت در اسفند ۱۳۲۹ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در تمام تعاملات دولت و مجلس و دربار چه در جبهه موافق و چه در موضع مخالف مردم نقش و حضور جدی داشتند. در این تلاش‌ها زنان هم‌پای مردان حضور داشتند. بارها زنان و کودکان در سازماندهی اعتراضات و راهپیمایی‌ها در ردیف‌های پیشین قرار گرفتند تا مانعی برای تیراندازی مأموران نظامی باشند. در اسناد شاهد ابراز هیجان و شور و غوغای زنان در هنگام نطق‌های سخنرانان در تجمع‌ها هستیم.

در این سال‌ها چندین بار زنان مراکز اداری استانداری اصفهان را تسخیر کردند تا مخالفت خود را از نحوه عملکرد نظام حکومتی ابراز کنند که با مقاومت و ضرب و شتم و حتی تیراندازی مأموران نظامی روبه‌رو شدند (آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۲۰۴۵). همچنین هنگامی که کارگران صنعت نفت در بندر معشور (ماهشهر) در مقابل اقدام شرکت نفت ایران و انگلیس در کاهش دستمزدها اعتراض و تحصن کردند، نیروی نظامی وارد عمل شد و کوشید تا با تانک و سلاح گرم شورشیان را به سر کار برگرداند. این بار نیز زنان پرشور و پرتوان در حمایت از کارگران مرد ایستادگی کردند.

در گزارش‌های تلگرافی که برای امیر علایی وزیر وقت دادگستری ارسال شده چنین آمده است: «تا این لحظه پنج نفر زن، دو کودک شیرخوار و سه پیرمرد مستقیماً به دست سرهنگ نوری فرماندار معشور کشته شده و چهل و سه زن و کودک به دستور او توسط سربازان شدیداً مجروح و مشرف به مرگ هستند.» (۲۸/۱/۱۳۳۰) حتی آن زمان که محموله آرد را نیروی نظامی توقیف کرد تا اعتصاب‌کنندگان به‌لحاظ کمبود نان در فشار قرار بگیرند و اعتصاب‌کنندگان را وادار کردند تا از چادرها بیرون آمده و در زیر گرمای سوزان بندر معشور بمانند تا اعتصاب را بشکنند، اما اعتراضات همچنان ادامه داشت. در گزارشات آماری بیمارستان شرکت نفت ایران و انگلیس بندر معشور از کشته‌شدگان زن و مرد این روزها آماری موجود است که از همراهی زنان با مردان در این بحران حکایت دارد. آبادان که به‌طور طبیعی در کانون وقایع ملی‌شدن نفت قرار داشت و سهمش در اعتراضات بیش از بقیه شهرها بود. گزارشاتی از سوی مردم

تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، سال ۳۱، شماره ۲۸، پاییز و زمستان ۱۴۰۰ / ۲۲۱

برای مجلس شورای ملی ارسال شده است که دال بر اعتصابات کارگری ۲۵۰۰۰ نفری در این شهر است و زنان و مردانی که بر روی زمین در مقابل تانک‌های نظامی نشسته و راه را بر نیروهای نظامی بسته‌اند (آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵ و ۲۹۳۰۰۲۰۱۴).

همراهی و همدلی مردم کرمانشاه نیز در واقعه سی تیر با جبهه ملی بسیار پررنگ بود (هوشمند، ۱۳۹۱: ۷۷-۹۹). پس از تهران بیشترین حمایت از دولت مصدق در روز سی تیر از سوی کرمانشاه ثبت شده است. استانداری استان پنجم از بیست و نه نفر کشته زخمی در کرمانشاه اسم برد که در بیمارستان‌های مختلف شهر بستری شده‌اند و پنج نفر که در اثر اصابت گلوله کشته شده‌اند. در میان کشته‌شدگان نام زنی به نام اقدس نیز به چشم می‌خورد (آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۱۹۷۵).

دولت مصدق از همه استان‌ها گزارشی از واقعه سی تیر گرفت که اسامی مجروحان و کشته‌شدگان مردمی و نیروی نظامی شناسایی و ثبت شود. آنچه به دست آمد فهرستی از نود و چهار کشته بود و چهار زن در میان این کشته‌شدگان بودند. همچنین اسنادی درباره دانش‌آموزان دختر در شهرهای مختلف که به دلیل فعالیت‌های سیاسی و حمایت از دسته‌های سیاسی در سال ۱۳۳۲ از دبیرستان اخراج شده‌اند، نیز بر کنشگری زنان تأکید دارد (آرشیو ملی: ۲۹۷۰۰۳۴۸۶۵).

اگر به اسناد بی‌شماری نگریسته شود که نشان از فعالیت‌های حزبی و مطبوعاتی زنان و مشکلات معیشتی آنان که همسرانشان در تبعید بوده‌اند (آرشیو ملی: ۲۳۰۰۰۰۷۲۹۰) و زنان کارگر در کارخانه‌های بافندگی و ریسندگی کارخانه آذربایجان در قزوین (آرشیو ملی: ۲۹۳۰۰۰۲۰۰۵) و اعتراضات و طومارهای کارگران زن شرکت سهامی ریسندگی خورشید در کرمان در سال ۱۳۳۱ دارد (آرشیو ملی: ۹۹ - ۲۹۳۰۰۰۳۵۰۳) نقش پررنگ زنان در فعالیت‌های سیاسی اجتماعی این دوره را به‌روشنی خواهیم دید.

اگرچه دلایل و مستندات بسیار بیشتری در اسناد و مدارک موجود وجود دارد که به‌روشنی نشان از نقش زنان در ملی‌شدن صنعت نفت و مشارکت آنان در اعتراضات مدنی دارد که در مقالات و منابع دیده نشده‌اند، آنچه گفته شد همچون مشتی از خروار می‌تواند راهگشا باشد.

بسیاری از رخدادها تاریخ اجتماعی در لابه‌لای برگ‌های اسناد منتظر کشف و شهود مورخ اجتماعی است، در حالی که در منابع تاریخی سانسور یا از آن غفلت شده است. افزون بر آن، مدارک آرشیوی اطلاعات بسیاری در حوزه‌های اجتماعی همچون زادوولد، معیشت، تحصیل، بهداشت و بیماری‌ها، زنان و کودکان، کار و مشاغل خانگی و بسیار موضوعات دیگر از این دست را در اختیار محقق قرار می‌دهد. تاریخ شفاهی، خاطرات مکتوب و شفاهی،

تحقیقات میدانی، مطبوعات و نشریات مربوط به دوره تحقیق شده نیز از جمله ابزارهای کمکی دیگر است که در تأمین اطلاعات و تکمیل داده‌ها و یافته‌ها به مورخ تاریخ اجتماعی کمک بسیاری می‌کند، اما روش استخراج اطلاعات و تفسیر و تبیین آن‌ها بسیار پیچیده‌تر از استفاده از منابع مکتوب معمول تاریخ‌نویسی سنتی است؛ بنابراین ضرورت دارد که پژوهشگر تاریخ اجتماعی فرودستان به مطالعه و تحقیق در حوزه‌های بینارشته‌ای بپردازد تا بتواند از مطالعات آرشیوی و نحوه مصاحبه‌گرفتن از افراد غیرمتخصص و تبدیل اطلاعات خام به تاریخ شفاهی، انجام تحقیقات میدانی در حوزه‌های کاری و زندگی مردمان فرودست نیز استفاده کند. کسب مهارت در تمام این فنون یقیناً محقق را گرفتار چالش‌ها و سختی‌هایی خواهد کرد که با پژوهش کتابخانه‌ای صرف متفاوت خواهد بود، اما نمی‌توان زیبایی و تازگی کار پژوهش این‌چنینی را با یک کار تاریخ‌نگاری معمول مقایسه کرد و از تفاوت و کیفیت نتایج متعجب نشد.

منابع

- اتابکی، تورج (۱۳۹۰) دولت و فرودستان، ترجمه آرش عزیزی، تهران: ققنوس.
- اسپیواک، گایاتری چاکراواری (۱۳۹۷) آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟ ترجمه ایوب کریمی، تهران: نشر فلات.
- باقی، عمادالدین (۱۳۸۳) «پیش‌تازان جنبش: سیری در نقش اجتماعی زنان در تاریخ معاصر ایران»، روزنامه شرق.
- توفیق، ابراهیم و دیگران (۱۳۹۸) نامیدن تعلیق - برنامه‌ای پژوهشی برای جامعه‌شناسی تاریخی انتقادی در ایران، تهران: مانیا هنر.
- خیراندیش، عبدالرسول (۱۳۸۲) «ضرورت توجه به تاریخ‌نگاری سوبالترن در ایران»، کتاب ماه، تاریخ و جغرافیا، شماره ۷۳، ۵-۳.
- ساعی، احمد (۱۳۸۵) «مقدمه‌ای بر نظریه و نقد پسااستعماری»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۱۳۳-۱۵۴، ۷۳.
- سردار، ضیاءالدین (۱۳۸۷) شرق‌شناسی، ترجمه محمدعلی قاسمی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- سرشار، هما (۱۳۸۱) شعبان جعفری، چاپ ۲، لس آنجلس: نشر ناب.

۱. برای آگاهی بیشتر از مشکلات استفاده از آرشیوهای اسناد به‌عنوان ابزار تاریخ‌نگاری اجتماعی به مقاله زیر نگاه کنید:

تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، سال ۳۱، شماره ۲۸، پاییز و زمستان ۱۴۰۰ / ۲۲۳

- سعید، ادوارد (۱۳۷۱) *شرق‌شناسی*، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی. صادقیه، پریسا (۱۳۸۸) «نقد پسااستعماری»، *روزنامه ایران*، سال ۱۵، شماره ۴۲۳۲.
- کریمی، جلیل (۱۳۸۶) «هومی بابا و مطالعات پسااستعماری»، شهر هشتم، شماره ۶۳، ۲۲-۵.
- گانندی، لیلا (۱۳۸۸) *پسااستعمارگرایی*، ترجمه مریم عالم‌زاده و همایون کاکاسلطانی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- گری جی، همیلتون؛ رندال، کولینز و دیگران (۱۳۷۸) *تاریخ‌نگاری و جامعه‌شناسی تاریخی*، ترجمه هاشم آفاجری، چاپ ۲، تهران: کویر.
- گیلبرت، بارمور (۱۳۸۸) «تأملی بر نقد پسااستعماری هومی بابا»، ترجمه پریسا صادقیه، *روزنامه ایران*، شماره ۴۲۴۳.
- لعل شاطری، مصطفی؛ هادی، وکیلی (۱۳۹۵) «نقش روسپیان شهر نو در کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲»، *گنجینه اسناد*، دوره ۲۶، شماره ۱، ۸۱-۶۰.
- معینی علمداری، جهانگیر (۱۳۸۵) «هویت و تأویل: در جست‌وجوی یک هویت پسااستعماری»، *مطالعات ملی*، سال ۷، شماره ۱، ۵۲-۳۳.
- هوشمند، احسان (۱۳۹۱) «قیام سی تیر مردم کرمانشاه بررسی پرونده یک خیزش»، *گفت‌وگو*، شماره ۶۱، ۹۹-۷۷.
- وطن‌آبادی، شعله (۱۳۸۲) «گفتمان پسااستعماری»، *بایا*، دوره ۲، شماره ۸ و ۷، ۳۳-۳۰.
- یانگ، رابرت (۱۳۹۰) *اسطوره سفید غرب و نورشستن تاریخ*، ترجمه جلیل کریمی و کمال خالق‌پناه، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
- آرشیو
آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۱۹۷۵.
آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۲۰۴۵.
آرشیو ملی ایران: ۲۹۳۰۰۵۸۷۵ و ۲۹۳۰۰۲۰۱۴.
آرشیو ملی: ۲۳۰۰۰۷۲۹۰؛ شکایت همسران کارگران تبعیدی.
آرشیو ملی: ۲۹۳۰۰۰۲۰۰۵؛ زنان کارگر در کارخانه ریسندگی آذربایجان قزوین در سال ۱۳۳۲.
آرشیو ملی: ۲۹۷۰۰۳۴۸۶۵؛ اخراج دانش‌آموزان دختر به جرم فعالیت سیاسی در شهرهای مختلف در سال ۱۳۳۲.
- آرشیو ملی: ۹۹ - ۲۹۳۰۰۰۳۵۰۳؛ اعتراضات زنان کارگر کارخانه خورشید کرمان در سال ۱۳۳۱.
آرشیو ملی: ۹۹ - ۲۹۳۰۰۰۳۵۰۳؛ اعتراضات زنان کارگر کارخانه خورشید کرمان در سال ۱۳۳۱.
آرشیو ملی: ۲۹۰۰۰۴۱۸۸؛ شایعه کتک‌زدن دختران در تظاهرات میدان بهارستان در سال ۱۳۳۲.
- A facanserhan. (2020). Power and Autonomy: Subaltern Studies and the History of the Subaltern Groups. *Tarihyaz 1m12(1)1-12*.
- AILH. (ASSOCIATION of INDIAN LABOUR HISTORIANS: AILH)
ILO, 1936: 12-48-0-1. 205957

- Ludden, David, 2002, Introduction: "A Brief History of Subalternity". in D Ludden (ed.), Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning, and the Globalization of South Asia. Permanent Black, Delhi, pp. 1-42.
<https://archives.history.ac.uk/makinghistory/index.html>
<https://indianlabourarchives.org>
- Social History Peter n>Stearns, / DOI:10.1093/OBO:Oxford Bibliographies 031-9780199756984
- Sean Cunningham: Archive skills and tools for historians.
<https://archives.history.ac.uk/makinghistory/index.html>
- Stolte, Carolien. (2016) "The archive and the subaltern". Práticas da História, - on Journal Theory Past the of Uses and Historiography -,n.o 3: 7-10
- Zachariah, Benjamin(2019). " After the Last Post"- The Lives of Indian Historiography- De Oldenbourg Gruyter

List of sources with English handwriting

- Atabaki, Touraj: (2011), "The state and the subaltern. (modernization, society and the state in Turkey and Iran)", Translated by A. Azizi. Tehran:Qoqnūs. [Persian]
- Gandi, Leila (2009): "Post Colonialism", Translated by M. Aalemzadeh. Tehran: Pajūheškade Moṭāle'āt-e Farhangī va Ejtemā'ī. [Persian]
- Gilbert, Barmor. (2009): "A reflection on post-colonial criticism Homi Bhabhi", Translated by P. Sadeghiyeh. Iran Magazin(1388/04/03). [Persian]
- Hamilton, Gary G. (1387/2008): "Historiography and Historical sociology", Translated by H. Aghajari etal. Tehran: Kavīr. [Persian]
- Hooshmand, Ehsaan. (1391/2012): "The 30th uprising of the people of Kermanshah, investigating the case of an uprising" Fasnameh Goftogoo, series number 61. [Persian]
- Karimi, Jalil (1386/2007): "Homi Bhabhi & Post Colonial Studies", Nashriyeh Shahre Hashtom. Number 6. Mordad1386, August 2007 [Persian]
- La'1- Shateri, Mostafa – Vakili, Hadi (1395/2016). "The role of prostitutes in the 1953 Coup" Ganjineh Asnad, series number 26(1), pp. 60-88. [Persian]
- Moeeni Alamdari, Jahangir. (1385/2006): "Identity and interpretation: in search of a postcolonial identity" Fasnameh Motaaleat-e Melli, series number 25(1). [Persian]
- National Archive of Iran: 230007290
- National Archive of Iran: 293001975
- National Archive of Iran: 293001975
- National Archive of Iran: 293005875
- National Archive of Iran: 230007290
- National Archive of Iran: 293002014
- National Archive of Iran: 293001975
- National Archive of Iran: 293002005
- National Archive of Iran: 293002045
- National Archive of Iran: 293003503
- National Archive of Iran: 297034865
- Said, Edward: (1371/1992), "Orientalism", Translated by Abdolrahim Govahi. Tehran: Daftar-e Našr Farhang-e Eslāmī. [Persian]
- Sardar, Ziyauddin: (1387/2008), "Orientalism", Translated by Mohammadali Ghasemi. Tehran: Institute for Social and Cultural Studies. [Persian]
- Spivak, Gayatri Chakravorty: (1397/2018), "Can the subaltern speak?" reflections on the history of an idea, Translated by A. Karimi. Tehran: Falāt. [Persian]
- Taufic, Ibrahim: (1398/2019): "Namidan-e Taeligh". Tehran: Published by Maniya Honar. [Persian]
- Vatan Abadi, Shoeleh. (1380/2001): "Postcolonial Discourse" Nashriyeh Baya, series number 6,7,8. [Persian]
- Young, Robert. (1390/2011): "White mythologies: writing history and the west.", Translated by J. Karimi- K. Khalegh panah. Tehran: Pajūheškade Moṭāle'āt-e Farhangī va Ejtemā'ī. [Persian]

English Source

- A facanserhan. (2020). Power and Autonomy: Subaltern Studies and the History of the Subaltern Groups. Tarihyaz imi, 2(1), 1-12.
- AILH. (ASSOCIATION of INDIAN LABOUR HISTORIANS: AILH)
- ILO, 1936: 12-48-0-1. 205957
- Ludden, David, 2002 , Introduction: "A Brief History of Subalternity". in D Ludden (ed.), Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning, and the Globalization of South Asia. Permanent Black, Delhi, pp. 1-42.
- <https://archives.history.ac.uk/makinghistory/index.html>
- <https://indianlabourarchives.org>
- Social History Peter n>Stearns, / DOI:10.1093/OBO:Oxford Bibliographies 031-

9780199756984

Sean Cunningham: Archive skills and tools for historians.
<https://archives.history.ac.uk/makinghistory/index.html>

Stolte, Carolien. (2016) "The archive and the subaltern". *Práticas da História*, - on rnalJou Past the of Uses and Historiography ,Theory-n.o 3: 7-10

Zachariah, Benjamin(2019). " After the Last Post"- The Lives of Indian Historiography- De Gruyter Oldenbourg

©2020 Alzahra University, Tehran, Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC- ND 4.0 license) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**Historiography of the subalterns through the archives of documents
Looking at the documents of women's activism
in the nationalization of oil¹**

Robabe Motaghedi²

Received: 2021/07/30
Accepted: 2022/04/28

Abstract

In recent years, in addition to traditional historiography, attention has been drawn to sociological historiography. Today we believe that history was not monopolized and fabricated by elites and politicians, but that a large part of all historical events was carried by ordinary people. But due to various reasons such as illiteracy, poverty, lack of self-confidence, lack of experience and knowledge in historiography and lack of sufficient means to record the situation and even gender perspective, etc., they did not think of participating in writing history. On the other hand, historians, intellectuals and writers have been less concerned with the history of their daily life and way of life. They are subalterns and forgotten in the history books.

To research and write history at this level; materials and documents are needed more than the traditional historiographic sources. The purpose of this article is to examine the social historiography of the lower classes in the contemporary world and how to compensate for the poverty of written sources of social history using historiographic tools. An example of this is the case in this article through the exploration of archival sources; The subject of women's activism in the years of oil nationalization. The method used in this article is a descriptive research method conducted through library and archival sources.

Keywords: Social history, Subalterns, Histography from below, Archival materials, Women.

---

1. DOI: 10.22051/hph.2022.34420.1485

2. Assistant professor in The National Library and Archives of Iran , Tehran. Iran.
Robabe.motaghedi@gmail.com

Print ISSN: 2008-8841/ Online ISSN: 2538-3507